

ВЛАСНА ПОДПИСЬ

ЖИТТЯ

ЗЕМЛІ

ГАЛИЦЬКІ ЛЕГЕНДИ

КЛИМ ПОЛІЩУК.

Ч. 15..

ЖМЕНЯ ЗЕМЛІ

ГАЛИЦЬКІ ЛЕГЕНДИ.

2-ге видання

НЮ ЙОРК

о Ко

1965

Присвячується
Високоповажаному Наддністрянському
Землякові
Михайлові Івановичові Струтинському.

ЖМЕНЯ ЗЕМЛІ...

Скільки вже часу минуло, а я ще й досі не можу забути тих грізних явищ кривавої боротьби кінця 1914 року, невідланим свідком яких мені прийшлося бути. Варто на одну мить закрити очі, як зараз-же в тремтучої темряви встають страшні картини руїни і жахливі образи змінюють один одного. Та із усіх їх найбільший слід залишив у моїй пам'яті один образ із галицького вигнання, який глибоко зворушив моє серце і з надзвичайною яскравістю відбився на тлі моєї душі...

Як зараз бачу перед собою задимлене димом пожежі вбоге галицьке село над Золотою Липою і замрячені осінньою негодою пустельні поля, по яких довгою низкою тягнися на схід драбничасті вози вигнанців...

Промоклий до мозку та кісток, стомлений майже до непритомності, я, разом з іншими, притулювся на спочивок під низкою пожежених верб, що стояли коло самого села і байдуже дивився на „исходъ изгоевъ“, слідом за якими їхали червонопияки „дончаки“, голосно співаючи свої улюблені пісні:

„Едет, едет бѣлый царь,
Православный государь,
Из своей земли дальной
Злова паража — а — ать“ ..

На серці було важко, мізок став наче олов'яний, і тільки один шлунок давався чути, нагадуючи про одне й те саме: „Війна війною, а їсти треба“..

Ледве тримаючись на ногах, я встав і по дався до крайньої хати. На маленькому подвір'ю стояв запряжений паровою коненят, зовсім уже владований в дорогу віз, а коло воза поралася молода жінка. Побачивши мене, вона скрикнула і побігла до хати, я пішов слідом за нею. Ввійшовши в хату, побачив душ з вісім різного віку людей, на лицах яких світався переляк.

— Не виганяйте нас! — заголосила молода жінка, звертаючись до мене.

— Ми ще Богу не помолилися! — сказав молодий мушкетер, як видно, чоловік її.

— Ми ще землі не ваяли з собою! — промовив десь з кутка старий, як молодком облитий, високий дід.

— Я не москаль... — відповів я їм. — Я такий, як і ви, тільки стомлений і голодний...

— Так ви не з тих, що сьогодні приходили до нас і наказували, щоб до вечора все село вкбралося?... — запитався дід.

— Ні... я не гоню вас, бо я не Москаль...

— А Москалі сонять... — зітхнув дід. — Гонять і плавають не дають...

— Повернетесь, дасть Віг! Колись і за нас Він згадає і віддячить по правді за всі наші негоди... — став я втішати його, але він тільки головою похитав:

— Ой, не забував Він за нас ніколи, а тільки ми за Нього забули всі... Повірили чужинецьким божкам раз, а свми на віки вічні наймитами поробилися...

Говорючи так, він підійшов до мене, взяв з моїх рук карабіна, зняв з плечей важкого мішма.

і поклав їх на припічку, а мене самого посадив коло столу.

— Чого-ж ти, дою, цивнися? Начип-же сама, що чоловік голодний! — сказав він до молоді жінки.

Жінка встала і вийшла в сінп, а через хвилину вернулася з окрайцем свіжого хліба і грудною масла в полумиску, і в той час, як молода жінка стала мене вгощати своїми простими стравами, дід наклав шапку і вийшов з хату. Перекусивши трохи, я вже хотів іти, як у хату ввійшов дід. В руках він тримав повну миску свіжої землі, яку мовчки поставив на стіл і перехрестився. Я, не розуміючи, щоб це могло значити, схиляючись, встав із за стола.

— То для вас, пане! — кивнувши старий головою до миски зі свіжою землею.

— Як то для вас? — спитався я, все ще нічого не розуміючи.

Дід раптом заплакав:

— В дорогу вам...

Затих і взявши одну жменю землі, подав своєму синові.

— Бережи і шануй її, маму нашу! — промовив дрозжачим голосом.

Другу жменю землі подав зятєві, третю донці, а четверту невістці. Потім взяв у руки миску і, звертаючись до малих, сказав:

— А ви, малі, сама собі візьміть!

Діти підходили до старого, брали по жмені землі, загортала її в білечкі ганчірочки і ховали за пазуху.

— А ця жменя мені буде, — промовив у голос старий, висипаючи на стіл решту землі.

— Для чого ви це робите? — спитався я його, коли земля вже була розділена й захована на грудях.

Старий здивовано подивився на мене і, замість відповіді, сам запитався:

— А ви хіба не маєте при собі грудки своєї землі?...

— Ні! — сказав я ніяково і в той-же час відчую, як боляче здригнулось моє серце.

Старий тихо зітхнув:

— Шкода... А це звичай добрий і не варто його забувати...

Повернувшись до своєї сім'ї, старий сказав:

— Сідайте, діточки, щоб ліпша дорога була нам, а я тим часом розкажу вам про жменю галицької землі...

Сів поруч мене на лаві, подумав трохи і заговорив:

* * *

З давних давн є в нас звичай, що коли хто йде в далеку дорогу, то бере з собою жменю рідної землі. Звідки взявся цей звичай, — не знаю гаразд, але старі люди казали, що він встановився з того часу, як загинуло Галицьке Князівство...

„Давно, дуже давно напалися на Галичину Ляхи і Угри і стали нищити її. Тодішні князі змагалися з ними скільки мали змощи, але не могли перемогти їх, бо серед свого власного народу не було ладу ніякого. Город за городом здавався ворогам, кріпость за кріпостью падала до їх ніг і один тільки Галич ще не подавався. Коли тут одного разу вороги підсунули аж до самого Галича і стали його оглядати. Військо і нарід боронилися завзято, але ніхто не мав певности в перемозі. Один тільки чернець вірив в перемогу, але разом з тим знав, що перемоги можна досягти лише після благословенства і якогось яваку від рух великого старця, що жив у Київських горах в печері. Ото одягся він у просту свиту і подався в далеку дорогу.

„Не далеко від Галича зупивив його на дорозі якийсь лицар і довідавшись про ціль його подорожі, приєднався собі до нього.

„Після того, кожного дня прилучалися все нові люди і не пройшло тижня, як за тим чердем йшло вже багато всякого люду в дорогах жупанах та в сірих мужицьких свитах.

„Спільна дума про безталання свої батківщини обєднала почування бідних і багатих і наткнула їх спільним духом віри.

„В переді всіх ішов галицький чернець у мужицькій святі, зараз-же за ним ішов отой лицар, який перший приєднався до чернця і імя якого знали навіть усі вороги, — далі йшли всі інші прочани...

„Всі вони були беззбройні, беззахистні і безоборонні. Єдиною охороною для них були темні ліси, а єдиною втіхою чистий струмочок у полі...

„Йшли вони довго, дуже довго... нарешті, коли вже стомилися до останнього, опинилися перед золотовархим Київом і впали на коліна і стали молитися, і в той час почувся звідкись, наче з неба, громовий голос, який сказав їм, як саме, знайти великого Старця.

„Серед темного лісу, в горах, над Дніпром була його печера. Важко стомленим було йти туди, але вони не гаючи ні одної години, пішли. Довго драпалися по горах, блудили в нетрях лісових, але нарешті добилися до печери. Знесилені, виснажені, голодні і обірвані стали перед лицем великого Старця. Одним одне бажання як найскорше визволити з рук ворогів свою батківщину, заставило їх побороти всі труднощі небезпечної дороги, Виступив наперед галицький чернець і промовив:

— Отче святий! Зглянься над нами і допоможи нам визволити з ворожої неволі нашу країну!...

„Великий Старець оглянув усіх своїми пронизливими очами і вирік:

— Брати мої! Бачу що привело вас сюди одно жадання і одна віра, але чи має хто при собі хоч грудку тієї землі, за яку просите ви?...

„Галицький чернець виїняв з за пазухи вузлик, розв'язав його і висипав на долоню великого Старця жменю галицької землі.

— Оце жмені тієї землі, за яку ми просимо тебе, — сказав чернець.

— Чи всі ви маєте з собою свою землю? — знову спитався великий Старець, пильно розглядаючи лиця стомлених прочан.

„Всі стояли мовчки, бо ніхто з них, вирушаючи в дорогу, не догадався взяти з собою навіть одну пучку рідної землі. Мовчки стояв і славний лицар, бо він, змагаючись досі на своїй землі, не думав що тільки в ній була його сила.

„Тоді великий Старець стаснув у своїх долонях жменю галицької землі і із неї потекла кров... Вражені подорожні впали на коліна і стали молитися. Молився з ними і великий Старець. Молився довго, а потім сказав:

— Брати мої! Благословляю вас на боротьбу, але знаку на перемогу даги не можу иншого від того, який ви вже бачили самі... За те, що йдучи просити за свою землю, ви забули взяти її до себе, будете боротися за неї доти, аж доки з кожної жмені чорнозему не потече струмок крові, а з кожної грудки ріллі на полі не витикатиметься кістка прадіда, діда і батька... А тоді, як кождий крок галицької землі стане тілом галицького народу, настане година визволення і прийде вона несподівано, як тільки загремить зі сходу гармати, а срібний Дніпро закраситься кров'ю всього українського народу...

— Що-ж нам робити?! — озвалися з розпачем прочани.

— Йдіть собі і віруйте так, як вірували досі! Але не забувайте за те, що змагаючись за волю своєї землі, завжди майте її коло серця свого...

„Виконання великому Старцеві прочани й вернулися в свою Галичину.

Розійшлися по всіх закутках і всім людям про те розказали. Довго ще боролися після того, але не побороти. Запанувала Польща й почалися довгі роки страшної неволі. Але в цій неволі не змерла віра в годину визволення і кождий тулив до свого серця грудку рідної землі, все надіючись на час її воскресіння...

„Оце вже й гармати зі сходу прочули... визволення проте не прийшло, бо ще на Дніпрі тихо. Але, почекайте трохи, як тільки полетяться кров на Дніпрі, як зараз же прийде час визволення!... А поки що, ми беремо з собою жменю своєї рідної землі і йдемо туди, куди нас гонять лиха доля“...

Так закінчив дід своє оповідання і, не підводячи голови, додав:

— Ось звідки ваш звичай узався!...

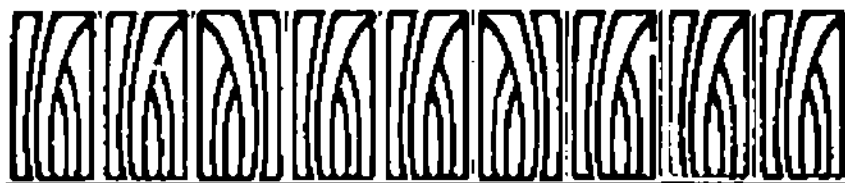
Вся сім'я втирала сльози. Стримуючи себе, я попросився і швидко вийшов з хати. Під вербами вже не було нікого, „наші“ пішли не чекаючи на мене, а пустельними полями безупинно тяглися вози галицьких вигнанців, до яких через декілька хвилин приєднався драбинчастий віз зі знайомим мені старим дідом...

* * *

....З того часу минуло де кілька страшних літ і з волі того-ж самого Москаля, я став сам вигнанцем. Блукаючи по тихих селах, ще й досі невільної Галичини, часто згадую за жменю га-

лицької землі в мозольній руді того діда і чуйно прислухаюся до кожного нового гарматного вибуху на моїй великій Україні і жду не діждуся часу Визволення, бо кров всього українського народу вже давно Дніпро заірсила...

Збараж, 6/IX 1921 р.

ТРИ ХРЕСТИ.

Безрозражний смуток схилювся над веселою Тереховлею. Страшна мовчанка западала в затхлих стінах княжого замку. Наче після бурі наглої затихло все і завіміло...

Нігде ві звука...

Мовчазна роспач повисла на гострім частоколі, що стояв навколу замку і, нерухоми поглядом широко відкритих очей, напружено вдивлялася в зимову млу галицьких піль...

Інколи тільки по княжому дворі поспішно пробіжить зігнута постать бородатого боярина та помірним кроком пройдеться коло частоколу вартовий дружинник.

Як громом прибила всіх страшна вістка про нагале нещастє, яке сталося з їх улюбленим князем Васильком. Ще ніхто навіть з бояр нічого доладно не знав, а тому всі спішилися до одного дружинника, який вернувся разом з князем від окаянного Святополка. Богато з бояр тільки-що вернулося з веселих ловів у Карпатах і не встигли навіть передягтися в свою парадну одіж.

Спішилися до замкової церкви святої Покрови, яка стояла під горою, на якій був замок. Казали, що там знаходиться нещасний князь.

Смутно було в церкві. Повуро звучав спів хору і якомсь злякано жвавилися в темних кутах церкви звуки:

„Блажен муж, іже не іде на совіт нечестивих“..
 „Алилуя, алилуя, алилуя“... — викочувалося в широко розчинені двері церкви і легко котилося по косогорах навколо замку, і здіймалося вище островерхих башт, і линуло аж до самого неба...

Яскраво палили воскові свічки перед сватпми образами, а перед престолом стояв у чорних ризах старенький ігумен „відлюдного“ монастиря і гаряче молився...

— Видно, щось важного сталося... — пошепки говорили між собою бояри, знаючи, що цей ігумен всього один раз виходив за браму свого монастиря та й то тоді, як посвячували цю церкву і його просив сам князь.

Тісною стіною стоять в переді бояри, міцно стиснувшись за ними міщани, а за ними вже вадимо й невидимо тьпилось люду всякого.

Перед боярами, припавши чолом до холодної камінної підлоги, стояв якийсь сляий чоловік у чорній одежі. Глибокі стоани виривалися з його грудей, але він не чув болі своїх ран кривавих... Повторяючи за ігуменом слова молитов святих, він відчував одну лише біль своєї душі, яка й заставила його скоритися перед долею і простати провини свого ворога...

Сивий чоловік у чорній одежі — володар замку, син великого Володимира Київського, славний князь Теремовельський Василько...

Страшне нещастя світало його від рідної руки...

Тиждень тому до нього прибули почесні посланці від його брата, князя Святополка, і запросили його на бенкет до себе. Але не пройшло три дні з дня Васильково від'їзду до Святополка, як до Теремовелі хтось приніс звістку, що його там зрадливо замордували. Слухали люди і не віри-

ли, бо деж таки видано, щоб брат підняв руку на брата, та ще й до того так зрадливо!...

Однаково, та вістка хоч і не була цілком правдивою, але й не даремною. Минулої ночі до замку повернувся князь без своєї дружини, яка була з ним, і тільки один чоловік був при ньому. З невимовним жахом дивилися на нього бояри, але він нічого не сказав їм. Блідий і безсилий, в скрівавлевій і пірваній одежі, з міцно завязаними брудною ганчіркою очами, нагадував собою бездомного старця...

— Що сталося, князю?! — в один голос скрикнули бояри, але він тільки зітхнув.

— Завтра все будете знати, а зараз проведіть мене до моєї світлиці і лишіть самого! — сказав він тихо.

Запровадили князя до світлиці, а самі стали розпитуватися в дружинника, що сталося. Той був стомлений, зляканий, голодний і ледве міг говорити, але говорив цілу ніч і до самого ранку. Коротке було його оповідання і всім розповідав однаково. Кавав: „коли ми зі своїм князем прибули до князя Святополка, то нас стрінули з великою честю. Князь Василько взяв з собою мене і ми разом сіли за стіл у князя Святополка. Святополк був з того дуже радий і були раді його друзі. В той час, як князь Святополк вгощав нас у своїй світлиці, а наші дружинники забавлялися з дружинниками Святополковими; як опівночі, раптом на дворі знявся якийсь галас і почувся голос одного нашого дружинника, який крикнув — „зрада!“. Коли князь Василько і я скопилися в містка, то на нас накинулися Святополкові друзі й поклали нас. Мене зараз же звязали і поклали в кутку, а князя поклали серед світлиці і для того, щоб він не міг навіть поворухнутися, поклали на нього дві широкі дошки і сіли на них, що в князя аж кості затріщали. А тоді князь Святополк вий-

няв свого ножа і власними руками вибрав ним князеві Василькові очі. Після того, непритомного князя викинули за браму, а мені наказали, щоб я його привів до замку...”

Слухали бояри і стискали зуби від гніву та образи і нетерпляче чекали ранку, щоб порадитися, що мають робити...

Звістка-ж про нещасте з князем швидко блискавки облетіла всю Теребовлю та її околиці й залетіла навіть до „відлюдного“ монастиря, який стояв коло Теребовлі в глухих лісах, на крутій горі над Серетом.

Вдосвіта прибув до замку сам старенький ігумен і до самого сходу сонця говорив щось з князем. Як зішло сонце, то вони разом вийшли із світлиці і пішли до церкви.

Сонце вже вихочувалося до середини неба й розсипало холодне проміння крізь різнокольорні шибки маленьких віконець у церкві, коли скінчилася служба. Вожа і старенький ігумен підійшов до князя. Князь устав і, повернувшись лицем до бояр і народу, підняв повязку. Замість лагідних сірих очей червоніло двоє кривавих ран на обезкровленому лиці. З глухим стоном повалилися до ніг князя бояри і нестримний плач народу заглушив слова князя, який говорив:

— Я йду від вас, щоб молитися за вас...

— Помсти! — прогудо в рядах бояр.

— Помсти! — луною озвалось серед народу.

Але князь простягнув руки, як то роблять усі сліпці, і пішов з церкви. Слідом за ним ішов старенький ігумен. Перед брамою стояли запряжені сани, в які князь сів разом з ігуменом. І не встигли вони ще й сісти навіть, як коні зірвалися і повесели... Як стріла пролетіли вони через міст на Гніздні і зникли в білих полях.

Захвилювався народ, стрівожилась бояри, а хтось в юрбі закричав, що це все бояри навмисне

роблять так, щоб самі усю владу до своїх рук забрати.

Миттю посідали бояри коней і кинулися доганяти князя. Вийшли в поле, а там нігде й сліду не видно ніякого. Стали й задумалися, незнаючи куди їхати. Коли тут помітили на снігу краплі крові, які довгою низкою тягнулися аж до лісу. Поїхали по краплях крові, і заїхали в таку гущавину, де ледве можна було одним конем проїхати, не то саньми. Однаково дерлися доти, доки були краплі крові перед ними і вийшли на беріг Серету до тієї гори, де стояв відлюдний монастир. Тут всі поздізали з коней і стали драпатися на гору, пішком, ведучи за повіді свої коні. Коли вийшли на гору, то побачили коло монастирської брами сани, а коло них князя і ігумена. Здивувалися бояри, як вони могли приїхати сюди не лишаючи слідів від повозків, коли до монастиря не було не тільки що дороги, але й стежки доброї.

Коли бояри підійшли до князя і хотіли взяти його до замку, то він підняв до неба руки і сказав:

— Милосердний Бог уже показав мені моє місце! Не помстою зміцниться сила народу, а терпінням здобувається щастя людське!

— Князю! — озвалися бояри. — Народ такого не арозуміє!

— Навчіть! — відповів на те князь.

— Народ темний і поважає тільки силу...

— Навчіть його, що не все, що сильне, заслуговує слави. — Заговорив князь якимсь чудним, наче залізним голосом. — Навчіть його, що сила є і в немічі...

— Ми не знаємо такого, щоб переміг когось безсилем, або немічю...

— Христос на Голгофті був немічний і разом з тим тримав у своїх рук світ цілий!... — вже

тихо сказав князь. — Та й вертатися мені вже до вас годі!...

— Як то так?! — скрикнули бояри. — Хіба ми тебе образили чим, або не хочемо помститися за твою кривду?!...

— Віру вам, що ви хочете помститися за мою кривду, але не хочу я цього... Кров народня не для того, щоб мститися за наші особисті кривди, бо нею змиваються гріхи прадідів і її ціною купляється доля і воля наступних поколінь.. А тепер ви йдіть собі назад та на місці мого замку поставте три хрести дубових...

— То-ж замок твій стоїть ще міцно й стоятиме цілі століття! — озвалися на те бояри.

Князь гірко всміхнувся:

— Він горить уже.. А поставлені вами хрести ми поділимо так: один буде для мого терпіння, праворуч для вашого просвітління, а ліворуч для всенароднього горіння й віри в свою кращу долю, коли ніякий ні князь, ні боярин не буде дарма проливати його крові і всі разом будуть жити в спільній любови... і стоятимуть ті хрести доти, доки не здійсниться слово моє!...

І тільки князь скінчив свою мову, як з ясно-го й холодного неба блиснула блискавка, вдарив страшний грім і монастирська брама сама собою відчинилася. Князь з ігуменом увійшли до монастиря і брама зачинилася. Хтось з бояр став стукати в браму, щоб хтось відчинив, але дарма... В той час один кінь голосно заїржав і звідкись почувся якийсь чудний голос:

— Йдучи назад, не забудьте полічити краплі крові... Краплі крові — літа довгі...

В той час коні зірвалися з місця й полетіли назад. Слідом за ними подалися й бояри. Довго драпалися вони крізь хащі лісові заким виїшли на чисте поле і тут побачили над Теребоннею цілу хмару чорного диму.

Заким вони прибігли до міста, то з княжого терему тільки нуча чорних головошок димилася.. Люди казали що його запалив грім...

І згадали бояри слова князя, і зрубали дуба великого, і зробили з нього три хрести і поставили їх на місці терему, аби оправдися слова нещасного князя..

* * *

І надовго затихла Теробовля. Довго була вона сумна й невесела, аж заким князь Ярослав Осмомисл не збудував тут другого замку на другій горі, яка стоїть поруч гори, де був замок князя Василька.

Княжа церква святої Покрови довго ще стояла під горою і згоріла під час одного татарського нападу на Теробовлю... Але народ ще й досі пам'ятає про неї і саму гору, під якою вона стояла, називає „Покрівкою“..

Прошло багато-багато літ.. Багато змін відбулося вських... Одні тільки руїни сумують з міцного колись замку Ярослава Осмомисла, а на горі „Покрівці“ ще й досі стоять три похилих хрести, які чекають здійснення заповіту нещасного князя Василька Теробовельського, сина Володимира Великого, князя Київського...

М. Збарж 6 вересня 1921 р.

ТЕРЕБОВЕЛЬСЬКИЙ ХРИСТОС.

„Чи знаєте Польового Ісуса,
з очима як волошки, обдертого,
з кузіметом, покинутого як лагідне
дитя серед лютых звірів?..“

Антін Цавлюк.

Світлий день надкодиє, коли я стояв над самісєвською рікою Серетом, та глядів на старі й заведбані руїни, славного колись Василянського монастиря, які стояли на високім Теребовельським боці. Про цей монастир ніхто нічого певного не міг сказати, але старий Ян, що вже дзайцять восьмий рік доглядає руїн Осмомисловського замку і пам'ятає, як ставили „наново“ три хрести на горі Покрівці, казав мені, що він по-встав тут ще за часів осліпленого князя Василька і в далекі старіший від самого Скиту Манявського. З початку він був православним, а пізніше, вже під час Унії святої, перейшов до рукотців Василянців і зоставався в них аж до часу, заним його за якісь невідомі провини не замкнув, блаженної пам'яті, цісар Йосиф Другий. Тоді черці розійшлися по широкому світу, монастирські лави дісталися клопам, а в самому монастирі загосподарював якийсь німець зі своєю родиною, яка тут жила аж до самої Великої Війни...

Один тільки раз на цілий рік, в день Петра та Павла садиба монастиря аж кишіла всякими людьми, які приходили навіть від берегів Збруча, бо в цей день тут відбувався великий відауст. Але вибухла велика війна і все пішло за вітрами: всі монастирські будинки знищено, старий чернечий цвинтар спустошено, сад вирубано і розбито навіть саму церкву... Трощали, нищили й руйнували всі, хто тільки переходив сюдою, але більше всіх нашкодили Мадяри, які цілим полком стояли тут на протязі двох і пів місяця. Остаточо зруйнувало його лодзьке військо, під час весняної боротьби 1919 року. І в цей час, як це не дивно, ні один хлопець не забажав прикласти своїх рук до руйнації монастиря, хоч раніш було багато охочих пожитися, — хто доброю цеглою зі стін, а хто цинковою бляхою з церковного даху...

Не так давно, скрізь і всюди розійшлися такі чутки, що в занедбаному монастирі об'явився стародавній образ Христа. Ця чутка розійшлася не тільки по Тереховлі, але й по всіх сусідніх селах, і до монастиря звідусіль посунули юрба цікавих і богомільних людей, які власними очима хотіли побачити, — „як то сталося..“

Про цей образ старий Ян розповідав мені, що його намалював ще за часів князя Осмомисла один київський чернець, який потрапив у полон під час тереховельського бою Осмомисла з Князями і що його тричі вже замазували і він тричі об'являвся...

— Зовсім новісенський! — казав він мені. — Лице ласідне, очі як блаватних сині, уста всміхаються, а сам у простій одежі..

Це мене зацікавило і я вирішив першого-ж святого дня провідати цю хлопську святиню. На Петра та Павла, лише стало світати, я вже був на березі Серета.

Вузькою стежиною видряпався на гору, на якій стоїть монастир, і увійшов через задні ворота в монастирську садибу. Зараз же коло воріт пів зруйнована башта. Зайшов. Повно всякого сміття. Глянув у гору, а там тільки ластівки пишуть у бійницях. Хисткими східцями помалу й обережно вибрався на верх і глянув у бійницю, що з неї перед сотками літ виглядав з луком у руках княжий воїн, чекаючи зі степів басурманина злого.. Навколо теребовельські гаї та ліси, а за Серетом золоті лани мріють і, дивлячись у широкі простори, котілося побачити хоть тіч того, що колись було...

— Як ви, пане, туди вилізли? — почувся в низу чийсь голос.

Глянув у низ і побачив невеличкого підстаркуватого „вуїка“, з голеною бородою і підрізаними вусами, який цікаво дивився на мене.

— Зараз же зіізайте, а то владете! Тут уже не один карк скрутив..

Затаївши дух, я обережно став зіізати. І тільки тоді помітив, що дерев'яні східці цілком струхлявіли й ледве що трималися.

— Ви не тутешній? — спитав він мене.

— Ні! — відповів я. — А ви хто такий?

— Та я тутешній.. Живу тут і доглядаю города монастирського, щоб бараболь ніхто не крав...

— А хто-ж тепер тут господарює?

— Нікто!... „Поліція панствона“ доглядає всього...

— А ви не знаєте, що то за образ Христа тут обновився? — спитав я його, бажаючи перевести розмову на більш цікаву для мене тему.

— Як хочете його побачити, то йдіть зі мною! — сказав він просто.

Вийшли із башти і пішли просто через знищений чернечий двинтар, на якому, між ле-

дві помітніми гробками, яскрим цвітом розцвітала бараболя. Вже аж коло самої церкви, що стоїть серед монастирської садиби, збереглося декілько старих, низьких, кам'яних хрестів, на яких з усього написаного ледве зміг прочитати два слова: „Игумень Селевестрь“...

— Війна все знищила... — промовив до мене сторож, ідучи перед мною. — Тепер люди тільки й живуть, що все чогось ждуть та сподіваються... Отже й до цього образу все ходять, та ходять!...

— А, скажіть мені, чи ви не знаєте, звідки цей образ тут узявся? — перебив я його балачу.

— Як вам сказати. — Почувався він у потилиці. — Знаю і не знаю... Казати ж вам те, що всі люди кажуть, не варто, бо ви вже напевне чули, а чогось нового сказати не можу... Все-ж таки він стародавній і по своєму чудодійний!... Коли вірити переказам старим, то його намалював один київський чернець ще в княжі часи. Образ був надзвичайно гарний і дуже сподобався всім, але коли в монастирі засіли отці Василяни, то задля чогось замезали його білою фарбою і на місці Ісуса намалювали святого Василя. Через деякий час, крізь товщу нової фарби стало просвічуватися порісше мальовидно і між людьми стали говорити, що в монастирі обновляється чудовий образ Христа. Черці зрозуміли, що треба йти за народом, і перемалювали його знову на Христа і встановили відпуст на Петра та Павла. Звідусіль стали приходити всякі люди і монастир став швидко багатіти. Так було аж до того часу, заким його не замкнули. Тоді садиба монастирська перейшла до держави і доглядачем її став спочатку один австрійський німець Кірхнер, який через щось скоро помер і на його місце засів його старший син, який прожив цілий свій вік і до-

сидівся аж до самої війни. Як почалася війна, то він кудись виїхав, а монастир став такий, як бачите... Про старого німця говорили, що він помер неслодіваною і наглою смертю після того, як він начисто замазав той образ якоюсь чорною фарбою, щоб люди не мали чого ходити сюди. Як саме він комер, цього я гаразд не знаю, бо про це нічого не хотів говорити навіть його син, але що він замазував той образ, так це всі знали... Під час бою Українців з Поляками, як тут стріляли з гармат, то від гарматного гуку осипалася зі стін щигатурка, а разом з нею злущилася на образі, намазана в пізнійші часи, фарба і на стіні досить ясно проявилось первісне мальовидло стародавнього образу Христа. Правда, з одержі зосталося де що з пізнішого малювання, але лице стародавнього Ісуса проявилось на причуд гарно. Побачив його хтось такий і зараз-же пустив чутку, що в „монастирі старий Христос обновився і свої чудеса являє“... Ця чутка зробила, на хлопів велике враження ще й через те, що про цей образ говорили, що він колись мусить обновитися і стати таким, як був з спочатку, тільки в мужицькій святі, але то вже мало статись перед тим, як знову відродиться Галацьке князівство...

— Ну і що-ж, він у святі тепер зявився?
— спитав я.

— Бачте, старе малювання змішалося з новішим і вийшло щось таке невиразне, що хлопці називають справжньою святою.

Увійшли в знищену церкву, в якій замість стелі було голе небо, і через малесеньку ризницю ввійшли в якийсь темний коритар, яким прийшли до великої кімнати, де колись була монастирська трапезна.

На передній стіні трапезної стояв у натуральний ріст чоловіка, закітчений польовими квітками образ благословляючого Ісуса, перед яким на простих дерев'яних свічниках горіло безліч воскових свічок. Серед бруду та сміття всякого стояло більше ста чоловіків та жінок, які пошепки горяче молились.

В той час, як я підійшов до самого образу, щоб ліпше придивитися до нього, юрба клянула і одноголосно затигла:

„О, любове серця мого! О, добрий Ісусе! О, любячий Ісусе! Що принесу тобі в жертву, що-ж витерплю за Тебе, котрийсь тільки за мене перетерпів?....“

Співали з захопленням і цілковитим відданням своїй вірі. В богатях на очах блищали сльози. Слухаючи побожного співу людей, які не можуть жити без віри в щось більше за себе, від якого залежать будучина, і дивлячись на лагідне лице спокійного Ісуса, мені здавалося, що я знаходжу в давніх катакомбах старих християн, які вміли вірити і терпіти. І в спільних очах Ісуса світилося: — „Прийдіть до мене всі знеможені і я зроблю вас непопереможними!...“

Постоявши де трохи в юрбі, я вклонився Ісусови і вийшов з трапезної. Через головну монастирську браму вийшов я на поля, де вже припікало сонце, а в душі бравіс голос молитви: „О, любове серця мого! О, добрий Ісусе! О, любячий Ісусе!...“

Йдучи вузьенькою стежиною по над каламутним Серетом, я думав про себе:

„О, добрий хлопський Ісусе, що владно пануєш серед польових просторів і непорушно сидиш на старих руїнах минулої слави, не забудь-же Ти щирої віри нашої!...“

ЛИЦАР БЕНЬОВСЬКИЙ.

Беньовський! — Це той, про кого з таким захопленням співав Юліан Словідський і про кого ще й досі в околицях Бережан переказують безліч казок усяких. Хто він сам і якого роду, — нікто гаразд не може сказати, але всі знали, що він був чоловік не звичайний. Одні казали, що він з Угорщини, а другі говорили, що з Польщі, але він сам ніколи ні до одних, ні до других не признавався і був таким лицарем, якого важко було знайти навіть на самому Запоріжжю.

Росповідають, що він був приятелем нашого народу і за для того, щоб жити серед нього, випросив у короля шматок землі коло Бережан і вбудував на ній невеличкого хутора. Незалежна поведінка Беньовського з магнатами і його уважливість до простого народу дуже не подобалася бережанському можновладцеві графові Синавському, який задумав погубити його. Довго він шукав такої нагоди, щоб прицепитись до нього, довго змовлявся зі своїми іменитими друзями, але так і не міг нічого зробити. Аж, нарешті, така причина сама знайшлася і між сильним владарем Бережанського замку графом Синавським і сміливим власником сільського хутора лицарем Беньовським завилася страшна боротьба, про яку довго ще існуватимуть в пам'яті бережанських людей давні агадки...

Почалося з того, що Вензовський полюбив доньку графа Аткивча панну Анелю, за якою упадав граф Враницький. Панна Анеля тако-ж гаряче кохала Вензовського і вони порішили одружитися. Але батько Анелі рішучо спротивлявся і наказав своїм слугам вигнати Вензовського зі свого дому, коли той попросив руки його доньки. Тяжко запеклося з образи серце доброго Вензовського і не такий-то він був, щоб відмовитися свого. Не довго думаючи, він задумав панну Анелю викрасти і звінчатися з нею потай. Зговорився він у цій справі з двома своїми військовими товаришами — Боретом та Абдулечем і ті взялися залагодити його справу. Передовсім вони намовили одного ксьондза з Бернандинського монастиря, щоб той повічав молоду пару, а потім одної осібної ночі привезли на хутір Вензовського і саму панну Анелю. Вензовський, не тратячи часу, забрав з собою обох своїх товарищів і дум тридцять хлопів, для окорони, і поїхав вічатися.

В той-ж час довідався про це граф Враницький і зараз же прибув до графа Снявського з просьбою допогти йому силоміць забрати панну Анелю від Вензовського. Снявському тільки й треба було цього. Миттю зібрав він своїх друзів і кинувся на хутір Вензовського і, за ним Вензовський вернувся зі шлюбу, як там, де був хутір, уже знаку не було нічого...

Зрозумів Вензовський чийх це рук робота, але не міг нічого вдіяти, бо навіть голови не мав де прихилити. Тоді Анеля вернулася до свого дому, а Вензовський кинувся на Україну.

Спершу він думав скористати для своєї помсти конфедератів, які в той час саме радили в Барі, але кождий з них мав свої особисті справи, а тому він покинув їх і пішов до гайдаманів. Довго він намовляв Саву Чалого, щоб той допо-

міг йому помститися за кривду, але Сава Чалий уже праслуговувався магнатам і хотів його навіть убити. Від смерті Бенъовського врятувала рідна сестра Сава Чалого, яка божевільно покохала хороброго лицаря. Опинившись на волі, він було задумав іти в Карпати, але в той час до нього прибули його товариші Борета та Абдулевич і вони разом подалися на Запоріжжя.

Ідучи степами, стрівулися з якимсь приблизним татарським загочом і попали в неволю. Однак, вже по дорозі до Криму, виявилось, що Абдулевич в давнім давно полонений і сплячений син турецького султана. Через це випустили їх всіх на волю, дали їм почесну варту і відправили до Царгорода. Прибувши до Царгорода, Бенъовський зараз же заходився шукати собі приятелів серед турків, щоб при їх допомозі віддячитись за свою кривду. Через до який час він здружився з татарським ханом Ельджином і намовив його до походу на Галацьке Поділля.

Тако й непомітно пройшов Бенъовський через усю Україну зі своїм військом і, як сеїг на голову, явив до Бережя як раз в той час, як у замку Синявського відбувався гучний бенкет з приводу одруження Анелі з графом Врандським. — Бідна! Стративши всяку надію на поворот свого кохавого, вона вийшла за між за нелюбам...

Бенъовський наказав Татарам, аби вони не кривдили хлопів і тим прихилив до себе всі околицьні села і вони, разом з татарами, облягли замок. Магнати з такої несподіванки так перелякалися, що навіть не могли як слід, оборонитися. Не більше як через три дні, Бенъовський уже господарював у замку. Чамало тоді магнатів накладо головою на місці, або попало в турецьку неволю, але самого графа Синявського Бенъовський пустив на всі чотири оторони, випаризши його пагачем...

— Не варто таку собаку мечем карати! — казав Веншовський татарам, коли ті хотіли його яврубати.

Однаково, це все було надаремне, бо Аяеля під час випадку збожеволіла і не визнавала Веншовського. Тоді він власними руками убив її і закопав у замковому лісі, а сам покинув свого татарського друга і подався в гори...

Блукаючи в горах, він зібрав коло себе цілу ратаю инших безталанників, з якими нападав на магнатів і немилосердно мстився їм за всі ті кривди, що вони чинили народові. Але одного разу він затужив за Поділлям і пішов самотою провідати ту землю де був його хутір і те місце, де була похована Аяеля. І в той час, як він зажурено стояв на якійсь межі й замислено дивився на остатки стін своєї хати, на нього наїхала ватага слуг графа Сплавського і зараз-же убива його, а труп покинули серед поля для поживи диким звірям та хижим птахам. Вночі прийшли до нього хлопці й поховали його і, замість хреста, посадили на могилі три сосни, які росли там аж до самої Великої Війни, коли їх Москві на „земляни“ зрубали...

*

*

*

Таке говорять про того таємничого Веншовського бережанські люди, але ніхто з них не знає, з якого він роду і якої віри, бо досить з них того, що він чоловік і лицар був.

М. Збараж, 9 вересня, 1921 р.

=====

„Зелена криниця та дуб кучерявий“...

Галичина — країна терпіння... Але в цьому минулому має вона стільки чудових сторінок, скільки білого піску на глибокому дні старого Дністра... Були часи, коли звідси буйним орлом озокрилим вилетів на степи Українські славетний Сагайдачний, слава якого ще довго бринітиме в старих піснях мелодійних та переказах чарівних...

О, галицькі пісні й перекази давні! Чи є де в інших піснях України стільки смутку і стільки віри, як у вас?..

Що не пісня, — туга. Що не казка, — дійсність. І в тих піснях та переказах, як у дзеркалі відбивається минуле й сучасне, яке чогось прагнуло і прагне, шукало і шукає...

Стомлена бурями лихоліть душа галичанина не знає відпочинку. Вона хоче вільного життя і кличе тіло на нові подвиги, на нові офіри в ім'я Прийдешнього, яке принесе всім бажаний спокій і витворить нову пісню огангстої радості...

Напружується думка народня, вишукуючи своїх пояснень несподіваних і загадкових подій, які бурхливим ураганом пролетіли над країною і створили те зачароване коло терпіння, де струнка постать галицького селянина мововолі пригнулася до долу... і шумує ця думка від гірської Коломні аж до польового Збража, ходить вона слідами — то Хмельницького, то Довбуша і, тяжко

ображена понурих днів важких жив „на на-
шій, не своїй землі“, — йде спочивати на звали-
ща якого небудь Васильяньського монастиря і там
входить в кров і мізок останнього із черців, ста-
рого пасічника і тоді устами його до всіх чутих
мовить...

Йдучи запленою дорогою від Скалату до
Збруча, знеміг від спеки і, побачивши край доро-
ги якийсь не то сад, не то хутір, — вирішив від-
почити там. То був звичайний гай, де стояла
величезна пасіка. Старенький пасічник, з довгими
сивими вусами й з голоною бородою, стрів мене
як давно знайомого й зараз-же розговорився
зі мною.

— А ви знаєте що про Зелену криницю та
про Дуба кучерявого, — спитався він мене зараз-
же після того, як я йому сказав, що діється „на тім
боці“ і чого йду туди.

— Ні, щось не приходилося чути! — відпо-
вів я йому.

— Не приходилося?! — здивувався він. —
То-ж про неї скрізь і всюди знають...

— Що-ж то за криниця така?

— Сюномвічна!... Від коли Київ та Львів
на білому світі стоять!...

— Гм... цікаво... — промовив я. — Перший
раз чую...

— А тут скрізь і всюди знають про неї...
Було так, що аж від Крем'янца приходили дивити-
ся на неї...

— Чим-же вона таким знана?... Безодня
вона, чи що таме?...

— Нічим вона не знана і дно в ній є, а тіль-
ки якась таємниця захована в ній... Старі люди
переказували про неї багато дивних казок...

— Яких казок?...

— Усяких...

— А ви не можете мені розповісти щось докладніше?

Дідусь гірко всміхнувся:

— Вачите, то така сумна казка, що й розповідати важко....

— Ну коли так, то нащо було згадувати? — сказав я, встаючи з вербового пня, на якому він посадив мене відпочивати.

— Куди ви так скоро? — метнувся він. — Та відпочиньте-ж як слід...!

— Мушу йти! Мені треба на ніч бути вже на Збручі, — сказав я.

— Ще встигнете з козами на торг! — хитнув він головою, — сідайте та спдіть!...

Признався по правді, я й сам не дуже-то збирався йти з цього затишного закутка, бо сонце тільки-що зійшло з полудня й припікало як навіжове, а ноги мої так і горіли...

— Жнива Божі, люди працюють, а ви через Збруч скрадаєтеся...

— Мушу, діду, бо там мое поле...

— А нащо-ж ви, покшаула його?

— Не я його, а воно мене покинуло...

— Оце але! — зареготався старий. — Де-ж таке видано, щоб поле чоловіка кидало?...

— Чому-ж ні, діду? — сказав я. — Хіба галицькі гасди хотіли кидати свої поля, як їх Москалі на Сибір гнали?...

Дід зморщив чоло і замислився.

— Правда ваша! — озвався нарешті. — Проти того, що в Зелений криниці, ніхто нічого не вдіє...

Я мовчав, бо вже знав, що домовився до того, коли старий уже сам не стримається, щоб не розповісти усе, геть „до чиста“. Він закурав свою „файну“, сів коло мене просто на траві і зачав оповідати:

„Було тоді, як на нашій землі грецькі священники святим хрестом усяку нечисть касували і хрещенням святим нарід еднали. Темні були ще тоді люди і дуже цим упосліжали себе, бо ніколи не могли самі з собою ради дати і якийсь лад завести однаковий. Тодішній Київський князь Володимир, дивлячись на безладдя свого народу, не витримав і розіслав скрізь по своїм землях, разом з грецькими священниками, вірне військо, щоб воно допомагало їм людей до віри правдивої навертати та лад і порядок однаковий устанавляти...

„Коли боротьба з поганством була скінчена і, замість нього, скрізь і всюди запанувала нова віра, — князь Володимир вирішив об'їхати всі землі і показатися всьому народові своєму, щоб усі знали й відчували, що вони не звичайні собі люди, які живуть тільки для себе, а сини одного краю, про який мусять усі дбати...

„Тоді на Волині, в Овручі, в Луцьку і Володимирі, як із під землі стали храми Божі, а на Галичині вірили ще в мавок та русалок і даремне змагалася тут нова віра... Як грецькі священники, так і вірне військо, скаржилися князеві на це, але князь тільки очі зводив до неба та все казав:

— Пам'ятайте, що останні можуть бути першими!.. От я сам поїду до них!..

„І приїхав князь Володимир у Галицькі нетрі. Придивився до людей, як вони живуть, як вірують та господарюють і тільки зітхнув важко. — „Колись з них люди будуть, але до того часу мусять навчитися вірити в єдиного Бога!“...

„Посадив у Теребовні свого сина Василья, щоб він про віру та добробут дбав, а сам назад до Києва подався...

„Ідучи до Києва, він нац самісеньким Збручем зупинився й красою природи замилювався. А тоді Збруч великою рікою був. Чудові та пишні

береги цвіли над ним. Тьма тьмуша дичини всякої виводилося там, а ще більше плодилося й блукало вовкулаків, упирів, русалок та мавов усяких... Темний нарід вірав у них, поважав їх і молився їм.. Як довідався про це князь, то дуже заболіло його серце і він сам забажав навчити людей нової віри. Звелів він скликати велике віче, але нарід не захотів йти на нього. „Кому яке діло до нас?“ — казали люди, ховаючись у нетрі та лісі. — „Коли хоче данина, тап най бере, але віри вашої домати не сміє!“...

„Побачивши, що годі щось подіяти зразу, він став думати й гадати, як би так перебороти їх впертість і чим би таким привабити їх до чогось одного, де вони хоч один раз могли-б стрінутися й побачити самих себе... І в той час, як він так думав собі на самоті, перед ним стала в повітрі золота чаша і чийсь невідомий голос промовив:

— Володимире! Візьми чашу цю і закопай її там, де стоїш!.. Кому судиться ліпша доля, той мусить випити все, що вміщує вса в собі, бо недаремне-ж вона чашою терпіння називається!.. І тоді, коли в ній заблїсне золотне дно, засвітиться дивним вогнем душа терплячого до кінця!“...

„Взяв Володимир чашу ту і зараз-же закопав її у землю. Але не встиг він ще зарівняти землі над нею, як із відр землі вдарило могутнє джерело і через годину перед ним була вже справжня безодня... Зрозумів Володимир, що це Боже чудо і, вклякнувши, став гаряче молитися Богу, аби це джерело було сділющим для всього його народу...

„Вість про нове джерело скоро розійшлася по всіх закутках Галицької землі і до нього звідусіль стали приходити люди, — хто з цікавості, а хто вже і з вірою в чудо, — щоб поспробувати

тієї води... І дивне диво! Вода для кожного була нямта на смак: для одних солодка, для других гірка, для третіх солона, а для четвертих хмільна, як добре вино... Ріжка була вона на смак, але однаково на всіх впливала вона всередині і хто тільки пив її, то відчував у своєму серці якусь незвичну ніжність і любов до всього рідного... і чим далі, тим більше зростала слава її і чим далі, тим більше приходило до неї людей, віруючи, що вона оціляє від недуг усяких... і тут стало так, що від води до цієї кринички стали ходити люди, від тоді стала зростати міць і слава Галицького князівства, яке нарешті стало навіть єдиною опорою всього Українського народу, коли на Київ насунули Татари“...

„Скоро помер князь Володимир, як князі заворогували і тяжкі часи настали для України. Зі сходу і полудня насунули дикі орди Татарські, з півночі Литвини напали, а в той час князі тільки про себе дбали. Змагалися з ворогами нарізно, хто як хотів, не бажаючи допомогти один одному, коли тому не сила була витримати страшної ворожої навали. Перекотилася орда через Київ і аж до Збруча докотилася. Хан татарський, який був у тій орді, довідався про криничку і захотів з неї води напиться. Але коли він тільки прийшов до неї і нахилився над нею, як враз вода в ній зробилася зеленою і такою прикрою на смак, що коли йому зачепили її подали напиться, то він не міг проковтнути ні одної краплі. Розгніваний такою пригодою, він наказав криничку засипати й повернувся назад у степи.

— Коли тут така проклята вода, так уже ліпше нам зразу назад варпнутися! — сказав він до своєї Татарини, киваючи головою в бік Галича, де в той час сидів князь Данило.

„Засипали Татари Зелену криничку один день, засипали другий, а на третій день хан розлютився і крикнув:

— Гей, орда! Ану-но всі по одній жмені!

„Кинув кождий Татарин по жмені і на тім місці, де була криниця, тільки один копець чорний виріс.

— Тепер не буде чим людям труїтися! — сказав хан задовольнено і на знак свого походу на Збруч, наказав забити в землю коло криниці великий пал, а сам повернувся за Дніпро.

„Тяжко затужили люди, коли на місці кринички побачили тільки одного чорного кіпця та пал, але через якийсь час, коло самого кіпця знов забило жерело і знов стала криничка в якій була така сама вода, як була колись, ще до орда.

„Не встигло минути одного року, як на Галичину напався якийсь литовський князь. Цей князь, кажуть, був дуже сильний, але Данило його не боявся і сам вирушив проти його. Литовський князь, довідавшись про похід Данила, зупинився на Збручі, недалеко кринички і став думати — гадати, що йому далі робити. В цей час йому хтось сказав про Зелену криничку з чудодійною водою і він зараз-же пішов до неї. Глянув тільки, а вода й позеленіла, як перед ханом татарським. Розгніваний цим князь литовський, наказав своєму війську засипати її як засипав хан, а сам негайно забрався й подався до Кам'янця...

„Князь Данило прийшов до того місця, де була Зелена криничка і, побачивши тільки два кіпці та два палі коло них, горяче став молитися і Бог почув його. — На другий-же день, коло другого, литовського кіпця забило жерело і прояснилася криниця. Пили люди і чудувалися з того, що вода ще смачніша стала, як колись була...

„Князь Данило прийняв це за добрий знак і сам пішов на орду, щоб прогнати її геть аж на степи Азіатські і визволити з під її ярма святий Київ. Воюючи орду, він почувся в силі і вирішив завести свої порядки по всій Україні. І в той час, як він узявся впоряджувати Киян, між Богом і Случею нарід почувся дуже цим незадовольнений і повстав проти князя, кажучи: — „Нам такий визволитель не потрібний! Хан брав у нас данину, але він не піз до нас зі своїми розпорядками“...

„На великому вічу в Болохові, люди постановили називати себе вільними від усяких панів, князів та ханів і збройно боронитися проти кожного, хто тільки стане проти них. Як тільки до князя Данила дійшли перші вісти про Болохівців, то він негайно послав на них своє військо. Болохівці не тільки дали добру одсіч, але ще й послали свої ватаги на Галичину, щоб ті нищили там княжі маєтки й присолашали до себе охотників. Один такий загін дійшов до Збруча і став на спочивок коло Зеленої криниці. Випадково хтось там напився з неї води, а вона його так і запекла вноутрі. Він розповів про це своїм військовим побратимам, а ті взяли й засипали її, як засипав хан татарський і князь литовський...

„Тим часом князь Данило, побачивши, що Болохівці не здаються, пішов сам на них. Довго вони боролися, але князь Данило сильніший був і, тяжко погромивши їх в самому Болохові, остаточно розбив їх над Случею, у Звягелі, де вони боролися до останнього чоловіка. Закінчивши зі своїми ворогами, він вирішив до Києва більше і не заглядати ніколи, а повернутися до свого родимого і певного Галича. Переходячи Збруч, завернувши до кринички води напиться. Прийшов, а там тільки три кінці та два палі стоять... Довго й горяче молився

він Богу, щоб знову забило джерело живучою водою, але дарма... Молився він так цілий день, вечір і ніч, аж до самого світанку. Перед сходом сонця стомився і приліг трохи відпочити. Але не встиг він ще й очей стулити, як почувся дивний, незнакомий голос:

— Чужі робили і не зробили... Свої не дбали і занедбали... Чому-ж ти, князю, не знайшов нішої ради, ліпшої від меча свого?...

Князь схопився на ноги і побачив коло себе якогось діда з гуслими.

— Крилицю засипали Бохоківці! — сказав князь незадоволено.

Дід тільки головою похитав:

— Але вину їх ти взяв на себе!

— Як так?!

— Мовчи, князю!.. За те, що ти так щиро молився, я подарую тобі золотого жолудика...

Князь здивовано мовчав, а дід виїняв із за пазухи золотого жолудика і подав його князеві.

— Що-ж я з ним робити-му? — спитався князь.

— Я тобі зараз скажу! — відповів дід, беручись за гуслі.

„Бренькнув раз, другий і струни зарядили... Плякали струни, а дід тихесенько приспівував:

„Як не знаєш, князю, що тепер робити
Так навчись на старість хоч дуби садити.
Посади дубочка, щоб був кучеравий,
То він стерегти-ме минулої слави.
Буде він повільно рости й виростати,
Що по всій Україні зможуть всі видати...
Станеться, що всокоє гилля кучеряве
І не стане сліду з минулої слави.
Буде він, зторнілий, наче палі, стояти
По майбутніх літах жалі викликати.

Як прийде година, він знов розіветься
 І тоді з під нього жерело забеться,
 І напнуться з нього знеможені люди,
 І велика радість в поколіннях буде,
 Бо не будуть більше, хто як хтів, радити,
 Тільки будуть вільні із вільними жити,
 Тільки буде щастям розцвітати країн,
 Неподільна й вічна, вільна Україна..."

— Хто такий?! — кинувся князь до діда, але той поблід і зник в молочно-сізій тумані ранку.

„Озираючись князь навколо себе, але всі ще спали і тільки на сході сміло жевріли перші проміні сонця... Розбудив князь своїх бояр, розповів їм, що сталося, і при них закопав коло третього кінця того золотого жолудка..."

„Дійсно, через деякий час, там показався дубочок, який почав скоро рости й розвиватися. Ріс він і розвивався доти, доки було галицьке князівство, але, як запанувала Польща, то він став усихати і його кучеряве гілля зачало ломатися. Коли Хмельницький був коло Замостя, то він почав був вибруньковуватися і з під його коріння стала сочатися вода, але бруньки його так і засохли, не розвинувшись."

„Дуба-ж давно вже нема, тільки один пенік зостався непорушним і стоїть він ще й досі, як палі який... Колись поруч нього на місці татарського паля, стояв московський, а на місці литовського — австріяцький... Тепер замість московського — червоний, а замість австріяцького — польський... Так чужі люди ділять нашу землю й означають свої кордони... Тільки це все ні до чого, бо Дуб кучерявий ще зовсім не агинув і стоїть він собі на своєму місці, міцніший за усі палі... Якось, як ото почалася опія колотнеча, коло сухого пеня стали пробиватися парости... Знаєте, стовбур сухий,

а коріння живе і сік свій має... Люди, кажуть, що Дуб кучерявий мусить скоро розвинутися, бо не так давно з під його пня знов стала сочитися вода, як то було в часи Хмельницького..."

Гр...р...р...ри...и...и... — почувся раптом грім.
Дідусь перехрестився:

— Буде дощ! — сказав.

Я став збиратись в дальшу дорогу.

— Куди ви? — спитався.

— Час іти мені — сказав я. — Вже й вечір близько...

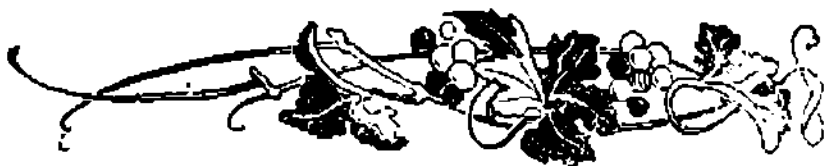
— Та заждіте трохи! Я вас навпрошки поведу, коло Дуба кучерявого..

— — — — —

Вже смеркало, як я стаяв над Збручем і приглядався, кудю-б так ліпше перебристи цю прокляту річку, а в ушах весь час брєніло дідове: — „Тільки це все ні до чого, бо Дуб кучерявий ще зовсім не згинув і стоїть він собі на своєму місці, міцніщий за всі палі..."

Збараж (Галичина) 28. VII. 1921.

— — — — —

ЧОРТІВ КАМІНЬ.

Не то гора, не то скеля... Величезний, кремезний камінь. Лежать собі серед цвітучої долини, наче страховище яке. Навколо його весною зелений гай шумить, а в осені ридать вітри перехідні та пожовкле листя шелестить. Але сам камінь цей завжди однаковий: чудний, сумний, якийсь незвичайний. І про те, що він дійсно незвичайний говорило багато чужих людей, які нероз приїздили десь аж із Німеччини, щоб подивитися на нього. Ці-ж люди, приглядаючись пильно, називали його „метеором“, але всі Бережанці знають, що це не правда. бо справжнє його імення — „Чортів камінь“. Так переказували колись і червці старого, знищеного в часі Великої Війни, Васильянського монастиря, руїни якого знаходяться недалеко цього каменя.

В минулі роки, на свято Спаса в цю долину звідусіль тяглися довгі валки возів та величезні юрби прочан, які несли з собою плоди нового врожаю, аби зложити їх перед чудодійним образом Спаса, який колись в сивій давнині врятував від загибелі вірних синів Батьківщини.

Сталося це чудо, як переказують, в часи татарських нападів на наш край. Горстка галицьких лицарів, яка змагалася з ордою, була примушена заховатися в цьому монастирі, який знаходився в такій лісовій гушавині, що ворогам годі було дістатися до нього. А тому зруйнувавши

навіть самі Бережани, вони залишили монастир незорущим і подалися до Хотина, де в той час сидів якийсь найбільший татарський чародій, щоб він знищив цього монастиря своєю власною силою. Чародій, вислухавши все, що йому розповіли татарські воїни, суворо нахмурив чоло і сказав:

— Я його знищу так, що й сліду не буде ніякого... Знищу не тільки монастиря, але й усіх тих, що покладають на нього свої надії...

Після того, чародій замкнувся на верху найвищої замкової вежі і став там ворожити. Злетілися до нього всякі злі духи і він наказав їм негайно знищити монастиря. Довго радилися вони між собою, як саме знищити його так, щоб і „сліду не було“, але нічого такого не могли придумати. — Нищити так міг лише той, хто був „від Божої волі“, але не той, що „проти цієї волі“...

„Водою не залити“... — сказав один злий дух.

„Вогнем не спалити“... — промовив другий злий дух.

„Камнем завалити можна“... — сказав третій злий дух, який, блукаючи по всій землі, нерозумно лякав тим, що „трусив нею по місцям“...

Чародій сказав:

— Роби як сам знаєш, тільки щоб було зроблено...

Зачекав той злий дух до дня святого Спаса, коли в огорожі монастиря було найбільше людей і, зібравши до себе ще декількох злих духів, вирішив знищити монастиря разом з усіма чернцями і богомольцями. Вночі перед святим Спасом, він виконав у Карпатах з ґрунту велечезну скелю і, при допомозі п'ятих злих духів, повів її просто на Бережани, щоб завалити нею монастиря. Ніс так швидко, що задихався і по своїх слідах, де тільки пролітав, зоставляв яскраву смугу пекельного полум'я...

Побачили ту смугу в монастирі, але не могли догадатися, що то є, аж заким не почули великого шуму, який з кожною хвилиною все зростав і наближався. Схопилися тоді всі на ноги і спочатку думали було втікати але всіх їх зупинив старенький ігумен.

— Моліться Спасові! — сказав він, падаючи на коліна перед святим образом.

Червці й богомольці, як хто де стояв, припали чолом до долу і стали гаряче молитися. І в той час, як той шум зробився таким страшним, що за ним не було чути людського слова, всі побачили, як над монастирем став огненний стовп і враз ударив грім, що з годину ніхто не міг порушитися з місця...

Не знаючи, що саме сталося, всі щиро молилися до самого ранку і вранці побачили недалеко монастиря величезного, як гора яка, обмаленого пекельним полум'ям каміня, по краях якого zostалися глибоко вбиті сліди чортячих лап, як казали прості люди, — „геть із кігтями“. На верху каменя знайшли досмалене пір'я і шерсть, яку розгубив переляканий злий дух, коли проти нього стала „Божя воля“...

Княувся тоді народ до образу святого Спаса з вдячними молитвами і, в той день, як кажуть старі люди, „богато безвладних капік і безнадійних недужих оділилося перед ним“...

А на знак Божого чуда, той камінь освятили і вирізбили на ньому величезне Росп'яття, перед яким ще й до цього часу, що року на святого Спаса палає безліч тоненьких воскових свічок, які засвічують віруючі Вережанаці на спомин того, що „колись було“...

СЕМИКОВЕЦЬКІ ТІНІ.

Літня ніч, як провалля чорне. Йдемо в пітьму, наче падаєш кудись. Здалека чується гуркіт гармат і це нагадує про те, що треба бути чужиним. Там десь змагаються з північним ворогом. Бреду полями навмання, гадаючи так дістатися до Галича, де знаходилась частина „наших“. Ой, уже мені ці „наші!“... Не далі, як місяць тому, був з ними в престольному Києві, а тепер... Тепер бреду самотньо Галицькими полями і по тугу їх просторів... Ступаю ногами по вогкій ріллі і відчуваю на своєму лиці дихання недалекого Дністра... І як-же стішився я, коли десь далеко всміхнувся маленький вогник, — один і другий... „Галич, значиться“... — Подумав я, надаючи ходу.

За годину прискореної ходи, прибився до якіхось дротяних загород, за якими сумно маячили чорні, низькі хрести. Обійшовши обережно дротяну загороду, виїшов на заболочену дорогу і побачив перед собою ряд освітлених маленьких віконць. Сам не свій, байдуже якимось, підійшов до першого віконця і став стукати. Але тільки я застукав, як вогонь у хаті згас і вікно стало чорною плямою. Недумавши, що світло могло бути загашено зумисно, я знову застукав, але в хаті було тихо, наче в домовині. Тоді я пішов до другої хати, але там повторилося те, що було впершій. „Дивні люди!“ — з обуренням поду-

мав я про себе, сам не знаючи, що робити далі.
І в той час, на дорозі почувся старечий голос:

— Хто там пукає?...

— Подорожній! — відповів я. — Переночувати хочу...

— А ви хто такий? — знов запитався той із пітьми.

— Чоловік! — сказав я, вже майже сердито.
— Притулку шукаю...

— Ну, коли так, то йдіть сюди...

Я пішов на голос. Серед дороги чорніла маленька, зігнута, людська постать, яка уважно придивлялася до мене.

— Так, так... Чоловік... Справжній чоловік...
— мимрала чорна постать сама до себе.

— А ви думали, що хто? — спитався я його.
— Адже-ж не привид!... І що за люди такі у вас, що стукавш — стукаеш і нікто не відкликається?...

— Боятся, пане, боятся... — озвалася чорна постать.

— Чого боятися?

— Ночі боятся... ночі...

— Чого-ж її боятися?

— Неспокійно дуже... неспокійно...

— Як то неспокійно?

— Ходять усе... ходять...

— Хто ходить?

— Вони ходять... вони...

— Хто вони?

— Стрільці небіжчики... стрільці...

— Які стрільці?

— А оті, що коло села спочивають...

— Так, може, то стрілецьні могили?

— Стрілецькі, паночку, стрілецькі... Богато їх тут полягло в оту прокляту війну... Як гинули, то казали, що за якусь Україну...

— А яке-ж це село?

— Семиківці...

— Далеко звідси до Галича?

— Ні! Зовсім близько... Година ходу...

Я згадав з недавнього минулого страшні дні Семишовецьких боїв і героїчні змагання Січового Стрілецтва з Москалями... Згадав такі-ж, як ця, чорні літні ночі і гарматний регіт у темряві... Чуючи від цієї чорної, зігнутої постаті, лице якої закрите темрявою, оте чарівне слово — „за Україну“... — моє серце болючо тремтіло, а мізок тривожила настірлива думка: „За яку таку Вкраїну гинули вони тоді?... Чи варта була та вся справа хоч одної краплі стрілецької крові?... Чи варто було класти свої молоді голови за те, що плянувалося“...

— Дивіться, дивіть!... — раптом смикнула мене за плащ чорна постать.

— Куди? — здивувався я.

— Туди, де Стрілецькі могили... Бачите, як вони ходять?... Бачите...

Я повернув голову в той бік, кудю тільки що йшов сюди і побачив над самою землею ряд маленьких синіх вогників, які то спалахували, то згасали, то здіймалися в гору і тремтіли в повітрі, нагадуючи собою крильця метеликів. Зрозумів, що то були ті фосфоричні вогники, які мені не раз уже траплялося бачити на торф'яних багнищах та на лісових мочарах, але напружений шепіт незнайомої чорної постаті глибоко схвилював мене...

— Нічого... — став я його заспокоювати. — То так собі... звичайні вогники...

— Звичайні, кажете?... — озвалася чорна постать. — О, ні!... не звичайні вони, не звичайні...

— Такі вогники на мочарах бувають. — сказав я.

— Такі, та не такі!... Це Стрільці з могил виходять... Скоро на село підуть... Вудуть під хатами ходити... Проспитися, щоб пустили до себе...

— Що ви кажете?! — само собою вирва-
лося в мене запитання і в той-же час почув,
що чогось тремчу.

— Ходім до хати! — метнулася чорна по-
стать. — Ходім...

Повернувся від мене і отав швидко бігти
вперед.

— Ходіть зі мною, ходіть!... — часами озив-
ався до мене. Коло якоїсь маленької хатини по-
стать на хвилину зупинилася і, пошепиши, сказала:

— Оце моя хата... З дощок зробив...

Відчинив маленькі двері і ми увійшли в ма-
леньку хатину, в якій пахнуло капустою, цебу-
лею та свіжим хлібом. Я запалив сірника і на
саму коротку мить встиг побачити перед собою
старенького дідка з довгою сивою бородою й над-
звичайно великими, чорними очами, який так
і метнувся до мене:

— Загасіть світло, загасіть!...

— Для чого? — спитався я.

— Щоб вови не прийшли...

Взяв мене за руку і потяг кудись у куток,
кажучи:

— Сідайте тут на лаві та сидіть собі, а я тим
часом приготую вам постіль та знайду де-що
перекусити...

В той час, як дідусь тихо, скрадаючись наче,
ходив по хаті і щось там робив, я мовчки сидів
на лаві і дивився в маленьке віконце, за яким
чорніла глуха ніч і в якій глухо гримали далекі,
невідомо чії, гармати. Раптом, зовсім близько
коло вікна блимнув і згас синій вогник, потім
другий і третій. Я нахилився до самого вікна
і уважно стежив за ними.

— Тепер бачите вже?... — почув над собою
придушений шепіт.

— Вогники якісь... — промовив я байдуже,
не підводячи голови.

— Не вогники, а вони... І будуть так ходити аж до самих третіх півнів...

— Скажіть-же ви мені нарешті, хто саме і чого саме ходить? — озвався я нетерпеливо.

— Стрільці Січові ходять... — заговорив старий. — Ходять вони з того часу, як почалася революція і будуть ходити доти, довля не буде Україна і ото вони так шукають її... Це вже трохи затихли, а раніш аж до самих вікон приходили та пували...

— А звідки-ж ви знаєте, що то стрільці?... Може-то такі, як от я, звичайні собі перехожі заходили?...

— Які там перехожі! — журно озвався старий. — Бачили гаразд наші люди, хто до них стукається... Де-які так, навіть, говорили з ними через вікно...

— Які-ж вони із себе оті стрільці?

— Такі, якими їх хоронили... В синьо-сірому, з пучечками червоної калини на кашкетах... Бліді й смутні в лица, а тільки очі дуже глибоко позанадали та зуби вишкірілися... Ходять вони вночі не тільки в селі, але й над самісеньким Дністром... Там часто бачили їх висоні, стрункі тіни, як вони чогось ходять від одної могили до другої, від одного хреста до другого... В день на тих могилах, часто було, заходили пучечки свіжої червоної калини... Люди кажуть, що то вони на пораду друг до друга ходять, але мені здається, що то вони просто страждають так за своїм молодим життям...

Щось десь наче стукнуло і старий раптово затих. Сидів поруч мене і я чув, як він затаював дихання і напружено прислухувався... Але, крім далекого гарматного вибуху, більш нічого не було чути.

— Ну, ляжемо відпочивати... — озвався після довгої мовчанки старий, встаючи з лави. — Тепер буде спокійно, бо треті когута заїли...

* * *

... Вранці пробудився від якогось шуму і крику. Встав і вискочив на двір: дорогою тяглася довга валка „форшпанних“ возів, на яких з байдужим виглядом сиділи „наші“... Діда в хаті не було і дарма шукав я його навколо хати, щоб попрощатись з ним і подякувати йому за гостинність... Не будь цього, досі невідомого мені діда, не мав би я де відпочити і не знав би нічого про сумні стрілецькі тіни в с. Семиківцях, коло Галича, які ще й досі — „до самих вікон приходять та пукають“...

С. Семківці, (Галичина) 20 липня 1920 р.

=====

Зміст.

Жменя землі	3
Три хрести	11
Теребовельський Христос	18
Лицар Беншовський	24
Зелена криниця та дуб кучерявий	28
Чортів камінь	39
Сомиковецькі тіні,	42
